

Constantin I. STAN*

VIAȚA ÎN TRANȘEE ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1914-1918)

Life in the Trenches during World War I (1914-1918)

Abstract: The paper describes, on the basis of extremely diverse autobiographical accounts, the daily life in the trenches during World War I. The author refers to the general conditions of living, from the food eaten to pastime activities, with remarks on the sanitary situation of the soldiers and their solutions to resist the terrors of the conflict.

Keywords: World War One, memoirs, daily life, trenches, soldiers.

*

La 15/28 iunie 1914 a avut loc atentatul de la Sarajevo, în urma căruia arhiducele Franz Ferdinand, moștenitorul tronului Austro-Ungariei, și soția sa au fost asasinați de Gavrilo Princip, un tânăr naționalist sârb. Această crimă a fost pregătită încă din anul 1912 de organizația paramilitară sârbă „Mâna Neagră”, condusă de colonelul Draguli Mitrevici, componentă a „submasoneriei”¹. Această organizație terorist-naționalistă era susținută discret de atașatul militar rus la Belgrad, Viktor Alexeevici Atamanov, care promova politica Curții Imperiale Ruse de sprijinire a formării unei Serbii Mari, independente, fapt care submina tendințele de hegemonie promovate cu asiduitate de Austro-Ungaria în Balcani².

Sub presiunea Germaniei, monarhia dualistă a impus condiții inacceptabile statului sârb, în special a propus deplasarea unei comisii austriece la Belgrad pentru a ancheta asasinarea lui Franz Ferdinand. La refuzul acceptării tuturor propunerilor de către autoritățile de la Belgrad, pe 28 iulie 1914, imperiul bicefal a declarat război Serbiei. Câteva zile mai târziu, pe 1 august 1914, Germania a declarat război Rusiei. A doua zi, Imperiul German a făcut același lucru Franței. Pe 3 august, Anglia a declarat război celui de-al II-lea Reich. În aceeași zi, Germania a declarat război Belgiei; expediindu-i un ultimatum în data de 4 august 1914, Austro-Ungaria a

* Lector universitar, Departamentul de Istorie, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România.

¹ Radu Comănescu, Emilian Dobrescu, *Francmasoneria, o nouă viziune asupra lumii civilizate*, vol. I, Târgoviște, 1991, pp. 31-32.

² Traian Valentin Poncea, Aurel Rogojan, *Istorie, geopolitică și spionaj în Balcanii de Vest*, București, 2009, p. 73.

intentat război Rusiei³. Cea dintâi conflagrație mondială a secolului al XX-lea începuse.

Declanșarea Primului Război Mondial nu a surprins nepregătite cele două blocuri militare, deoarece contradicțiile dintre ele deveniseră deja ireconciliabile. Se aștepta doar momentul care sosise. Fiecare tabără se găsea, prin urmare, cu arma la picior. Atât Antanta, dar mai ales Puterile Centrale doreau un război fulger care să ducă la o victorie rapidă, cu sacrificii umane și materiale cât mai mici. Germania și aliații ei mizau pe un astfel de deznodământ favorabil, întrucât resursele lor erau relativ limitate, mai reduse comparativ cu cele ale adversarului.

Folosind factorul surpriză, trupele germane au încălcat neutralitatea Belgiei, Olandei și Luxemburgului. Descriind acest eveniment, generalul prusac Erich von Ludendorff consemna în memoriile sale următoarele: „În dimineața zilei de 4 august 1914 începu intrarea armatelor în Belgia, pe când în Berlin Reichstagul cu tot concursul Guvernului își arăta patriotismul printr-o demonstrație, iar șefii de partide, după ce fu citit mesajul tronului, promisese războiul că vor urma necondiționat pe Împărat oricum și orice s-ar întâmpla”⁴.

Înaintarea forțelor germane pe teritoriul belgian s-a făcut destul de repede. O „Armată a Meusei”, special compusă din șase brigăzi sub comanda generalului von Emmich, a fost detașată din Armata a II-a pentru a deschide drumurile în Liège. Fortificațiile belgiene de la Namur și Liège nu au rezistat iureșului prusac. Nemții au înaintat vertiginos, reușind să străpungă apărarea belgiană⁵, astfel că armatele germane au pătruns vijelios în Franța. În fața puternicei ofensive prusace, trupele franco-engleze au fost nevoite să se retragă din data de 25 august 1914. Retragerea a avut un caracter strategic, căci comandantul armatelor franceze, generalul Joffre, aștepta o ocazie favorabilă pentru a declanșa ofensiva. Acțiunea a fost pregătită din 27 august până în ziua de 2 septembrie 1914, când forțele aliate au atacat inamicul în regiunea Amiens, la 4 septembrie, diviziile franceze se confruntau cu armatele generalului prusac von Kluck, care a făcut o mișcare greșită spre sud-est⁶.

Generalul Gallieni, care era comandantul militar al Parisului, a expedit o serie de ordine Armatei a VI-a franceze, conduse de generalul Maunoury, cerându-i să pregătească și să execute o operațiune ofensivă către est. Guvernatorul militar al capitalei Franței a avut în ziua de 4 septembrie 1914 o serie de convorbiri telefonice cu generalul Joffre, întrucât situația frontului devenea tot mai dificilă pentru forțele anglo-franceze. Trupele germane înaintau destul de repede și amenințau Parisul⁷. Generalul Joffre s-a văzut nevoit să dea ordine precise și rapide pentru a restabili situația. Armatele franceze a IV-a și a V-a au fost obligate să reziste cu orice preț în fața inamicului și să amenințe permanent flancul oriental al dușmanului, care ajunsese deja la sud-vest de Argonne. În schimb, Armatele I și II trebuiau să

³ General C. Căvănescul, General Ion Manolescu, *Războiul cel mare 1914-1918*, vol. I, București, [f.a.], p. 10.

⁴ General Ludendorff, *Memorii pentru războiul mondial și prăbușirea Germaniei*, vol. I, București, 1919, p. 46.

⁵ Vezi Barbara W. Tuchman, *Tunurile din august*, București, 1970, pp. 210-212.

⁶ Comandant Müller, *Joffre et la Marne*, Paris, 1931, pp. 86-87.

⁷ *Memoires du général Gallieni. Defense de Paris 25 Août-14 septembre 1914*, Paris, 1920, p. 108.

manifeste o atitudine defensivă în scopul de a păstra orașul Nancy și Vosgii Meridionali⁸.

Armata engleză a reușit, după lupte grele, să pună stăpânire pe localitatea Soissons. Francezii atacau și ei vijelios, începând din data de 6 septembrie 1914, pe frontul de la Esterndu-Sainte-Menemould. Ei au respins, totodată, cu pierderi însemnate, un puternic atac german la Nancy. Aliații dobândeau succes după succes. Intervențiile personale ale generalului șef al armatei germane, von Moltke, la 1 septembrie 1914 nu au avut rezultatele scontate⁹. La 12 septembrie 1914, bătălia de la Marna era câștigată de anglo-francezi, care au obținut astfel o primă mare victorie pe frontul de vest.

Confruntarea de la Marna a avut o importanță strategică deosebită. Cucerirea Parisului de către adversari a fost astfel evitată. Însuși generalul prusac Erich von Ludendorff nota în memoriile sale, cu vădită amărăciune, dar cu sinceritate, pe 14 septembrie 1914: „Înaintarea noastră pe frontul de vest se sfârșise cu o înfrângere. Aripa dreaptă a trupelor germane era prea solidă pe acest front nu se desfășurase prea mult [...]. Aripa aceasta ar fi trebuit întărită cu corpurile retrase din Lorena și Alsacia”¹⁰. La rândul său, Kronprinzul sublinia în memoriile sale că „de acest insucces nu este responsabil geniul lui Schlieffen: adevărata cauză este că s-a sărit peste spiritul acestui plan. Pentru mine eroarea principală nu stă în modificarea formei exterioare a concentrării de la vest, înghesuind prea multe forțe în Alsacia și Lorena și întinzând concretizarea până în Alsacia de sud. Trebuie căutată cauza mai mult în conducerea operațiunilor după terminarea concentrării. O idee strategică sănătoasă și simplă, cât ar fi de sigură de succes este imposibilă să dea victorie, dacă cel chemat să o realizeze își pierde din putere, ceea ce s-a întâmplat după mine cu comandantul german în 1914”¹¹.

Această primă înfrângere a trupelor prusace a dus la înlocuirea Șefului Marelui Stat Major al Armatei germane, Moltke. Contemporan al evenimentelor, generalul român Vasile Rudeanu, pe atunci colonel aflat în misiune la Berlin pentru procurarea de armament și muniție necesare armatei române, reitiera în amintirile sale că „Ministru de Război era generalul Erich von Falkenhayn. După cum mi-a spus însoțitorul meu, în ziua de 14 septembrie primise de la împăratul Germaniei funcția de Șef al Marelui Stat Major General al Armatei, până la însănătoșirea generalului colonel Helmuth von Multken, nepotul marelui feldmareșal Helmuth von Moltke de la 1870. Numirea se ținea secretă pentru ca opinia publică să nu vadă în ea o consecință a înfrângerilor armatelor germane pe Marna și să-i dea o prea mare importanță. În același scop, generalul Falkenhayn păstra mai departe postul de ministru de Război”¹². Numirea oficială s-a făcut în mod oficial pe data de 3

⁸ General Bonnal, *Condițiile războiului modern*, traducere de Maior Dumitru Bădulescu, Piatra Neamț, 1933, p. 31.

⁹ Raymond Recouly, *Le Mémorial de Foch. Mes entretiens avec les Maréchal*, Paris, 1929, p. 111, Mircea N. Popa, *Primul război mondial 1914-1918*, București, 1979, pp. 185-186.

¹⁰ General Ludendorff, *op. cit.*, p. 91.

¹¹ *Souvenirs de guerre du Kronprinz*, Paris, 1923, p. 28.

¹² General Vasile Rudeanu, *Memorii din timpuri de pace și război 1884-1929*, ediție de Dumitru Preda și Vasile Alexandrescu, București, 2004, p. 58.

noiembrie 1914. Generalul Falkenhayn a rămas ministru de Război până în ianuarie 1915, când în acest post a fost numit generalul von Hindenburg¹³.

Temerea că operațiunile de război vor dura mult își făcea tot mai pregnant simțită prezența în cercurile politice și militare germane. Kronprinz-ul arăta în însemnările sale că intervenția Angliei ar putea fi decisivă, iar superioritatea forțelor armate anglo-franceze s-a dovedit în cadrul bătăliei de la Marna decisivă¹⁴. La rândul său, generalul Ludendorff constata cu tristețe în memoriile sale că: „Acum se lămurise bine că războiul o să fie lung și o să ceară sacrificii enorme din partea patriei [...] Am rămas uimit de optimismul pe care l-am găsit dominant în Berlin spre sfârșitul lunii octombrie 1914. Nu-și dădea nimeni seama de extrema gravitate a situației noastre”¹⁵.

Bătălia de la Marna a implicat un număr foarte mare de morți, răniți, dispăruți. Aceștia erau adunați, de regulă, în timpul nopții sau în momentele de acalmie. Pentru această operațiune se constituiau echipe formate din ostași sanitari, care păraseau tranșeele pentru a recupera victimele atacurilor inamice, morți ori răniți. Scriitorul englez Robert Graves prezenta amintita situație într-un roman autobiografic publicat în anul 1929. Cu acest prilej el amintea de asemenea patrule în felul următor: „În amurg, toți ieșeam din tranșee să aducem răniții, lăsând de pază doar santinelele [...]. Ne-am petrecut atunci toată noaptea ca să cărăm răniții din diviziile «Royal Welch», «The Middlesex», «Argyle» și «Sutherland Highlanders», care atacaseră din tranșee. Germanii au fost atunci generoși, nu-mi amintesc nici o împușcătură în noaptea aceea, deși noi ne-am făcut treaba până dimineața și la ora aceea se putea vedea bine în jur apoi au tras câteva pușcături de avertisment, după care ne-am oprit [...]. În fiecare noapte ne duceam să ridicăm morții din celelalte batalioane. Germanii au continuat să fie înțelegători, doar câțiva de-ai noștri au fost răniți în acest răstimp. După circa o zi, cadavrele se umflau și începeau să miroasă groaznic. Am vomitat de mai multe ori în timp ce supravegheam aceste transporturi”¹⁶.

Există deci înțelegere tacită între combatanți pentru a-și putea aduna morții și răniții de pe câmpul de luptă. Uneori întâlnim un „armistițiu” de câteva ore, convenit de comun acord, pentru asemenea operațiuni. O situație asemănătoare este semnalată pe frontul sârbesc, ea fiind relatată de tânărul combatant român Cassian R. Munteanu, înrolat în armata austro-ungară: „Deodată au apărut trei călăreți care se apropiau în galop de apă. Ne-au observat ei mai mulți desigur, căci începură să-și miște chipiile în aer. Între aceștia a început o conversație, deși se încălca regulamentul”¹⁷. Erau gesturi firești, omenești.

Cei rămași acasă în Franța, Anglia, Rusia, Germania sau Austro-Ungaria primeau înștiințări privind moartea pe câmpul de luptă a fiilor, soților, fraților. Familiile le oficiau slujbe de înmormântare, iar soțiile, surorile, mamele purtau

¹³ General I. Găvănescul, General I. Manolescu, *op. cit.*, p. 116.

¹⁴ *Souvenirs de guerre du Kronprinz*, p. 125.

¹⁵ General Ludendorff, *op. cit.*, p. 91.

¹⁶ Robert Graves, *Goodbye To All That*, Londra, 1960, p. 133.

¹⁷ Cassian R. Munteanu, *Bătălia de la Mărășești. (Proză, versuri și articole)*, ediție de Nicolae A. Roșu și Nicolae Țirioiu, Timișoara, 1977, pp. 38-40.

doliu. Martor al acestor dramatice evenimente, tânărul cercetător englez Bruce Frederick Cummings, lovit de o boală incurabilă, consemna în jurnalul său publicat sub pseudonimul W.N.P. Barbellion, la 15 octombrie 1914, următoarele: „La metrou o tânără văduvă a intrat și s-a așezat în fața mea cu chipul palid, măcinat de suferință, grav, avea o privire de «Facă-se Voia Ta!» E ceva oribil, mi se pare, în adaptabilitatea ființei umane. E cumplit când te gândești cum ne-am obișnuit cu toții cu Războiul ăsta. Resemnarea creștină e o slăbiciune. De ce nu blestemă cu glas tare văduva asta, resemnată, lumea nedreaptă care îngăduie un război îngust”¹⁸.

Numărul răniților era extrem de mare, întrucât luptele s-au dovedit foarte îndârjite. Aflată în gara Lyon-Vaize, unde soseau trenurile încărcate cu răniți, sora de caritate Renée de Benot, răpusă la doar 27 de ani, la sfârșitul războiului, de cumplita gripă spaniolă, descria astfel, în data de 17 septembrie 1914, în jurnalul său, situația dramatică a miilor de suferinzi: „Nu este cu puțință să vezi ce vedem noi, s-auzi ce povestesc cei care se întorc de pe câmpul de luptă, fără să ți se rupă inima. Ce suferințe! Ce cruzimi! [...] Noi cum sosesc trenurile avem datoria să le schimbăm pansamentele și de a nu primi pentru câteva clipe pe cei care nu mai pot merge înainte. Suntem șase infirmiere, care lucrăm cu schimbul, două câte două, că trebuie să fim la postul nostru zi și noapte. Câteodată sosesc atât de mulți răniți, că nu mai putem schimba toate pansamentele”¹⁹.

În toiul luptelor cădeau răniți ori morți numeroși ofițeri comandanți de plutoane, companii sau batalioane, care trebuiau repede înlocuiți. Aflat în cadrul unui batalion de infanterie al unui Regiment al Corpului 5 Armată francez, tânărul militar Maurice Genevoix, participant la apriga confruntare de la Marna, afirma în jurnalul său, publicat după aproape două decenii, că mai întâi la comanda batalionului din care făcea parte a revenit căpitanul Porchon, rănit ușor într-o luptă anterioară, dar a fost scos iar din luptă, fiind înlocuit cu un alt căpitan, Rive. Acesta din urmă a fost rănit de o schijă în tranșee. În locul lui a venit la comandă căpitanul Gibercy²⁰.

Victoria de la Marna a reprezentat un ascendent moral pentru luptătorii din tranșee. Un corp de armată a fost trimis în Lorena pentru a înfrânge rezistența germană de aici. Generalul francez Franchet d'Esperey, comandantul Armatei a 3-a, s-a remarcat în confruntările sângeroase cu trupele nemțești comandate de cunoscuții generali Kluck și von Bülow²¹. Lupte grele a purtat armata franceză începând cu 19 noiembrie 1914 în Picardia. Robert Cornilleau arăta, în anul 1915, că la Rosieres au avut loc bătălii crâncene. Bateriile de artilerie prusace au bombardat furibund pozițiile franceze, provocând mari pierderi umane. Tunurile germane cu bătaie lungă erau instalate în localitatea Hallen și de acolo porneau prăpădul. Numeroase case și biserica din sat au fost distruse sau avariate²².

¹⁸ W.N.P. Barbellion, *Jurnalul unui om dezamăgit*, traducere din engleză și note de Anca Bărbulescu, București, 2008, p. 164.

¹⁹ Renée de Benoît, *Amintiri și scrisori*, traducere din limba franceză de Mariev Al. Brăiloiu, Craiova, [f.a.], p. 69.

²⁰ Maurice Genevoix, *Jours de la Marne*, Paris, 1993, pp. 29-30.

²¹ *Les deux batailles de la Marne 5-11 septembre 1914 – 15-18 juillet 1918*, Paris, 1928, p. 31.

²² Robert Cornilleau, *La Ruée sur Paris (Août – Septembre 1914)*, Paris, 1915, p. 248.

Și pe frontul de est, austro-ungaro-rus, s-au purtat bătălii aprige, iar succesele s-au dovedit schimbătoare. Martor al evenimentelor, locotenentul (r.) Octavian C. Tăslăuanu, cunoscut gazetar, originar din comuna harghiteană Bilbor, înrolat încă din august 1914 în Batalionul 23 Honvezi Făgăraș, aparținând de Regimentul 21 infanterie Sibiu, relatează în jurnalul său, pe 21 noiembrie 1914, confruntarea din pădurea Dolzyca după cum urmează: „Bietii soldați stăteau câte 8-12 ceasuri în găuri. Serviciul era foarte greu din cauza frigului și pe lângă frig toată noaptea curgeau gloanțele santinelelor rusești [...] Nici în pădure unde aveam colibe nu era mai puțin primejdios. Ziua-noaptea șuierau gloanțele răbind adeseori. Când ieșeau din colibe trebuia să te aștepți la moarte”²³.

De pe frontul galițian, tânărul scriitor Cassian R. Munteanu a trimis o serie de *Chipuri de război* redacției ziarului „Românul” din Arad, care le-a publicat. Într-un asemenea foileton intitulat „Onuț Cassian”, autorul prezintă drama unui tânăr cioban român, care „nu înțelege de ce se duce la război pe câmpul de pieire galițian”. Ca și el, alte câteva sute de mii de români luptau în armata dublei monarhii pentru o cauză străină lor. Mai mult, Onuț a fost nevoit să omoare cu baioneta un frate român basarabean din armata țaristă, ceea ce l-a scos din minți²⁴. Dincolo de aspectul literar al relatării, desprindem realitatea crudă a războiului. De altfel, zeci de mii de români din armata dublei monarhii dezertau la inamic, asumându-și riscuri enorme. În cazul când erau prinși în momentul trecerii liniilor dușmane, erau arestați, condamnați la moarte de tribunalele militare și executați.

În septembrie 1914, trupele ruse au înaintat vertiginos în Bucovina. Pe 12 septembrie, unitățile terestre au pătruns în orașul Storojineț. Martor al evenimentului, bucovineanul Emilian Slușanschi nota în jurnalul său următoarele: „Pentru a feri orașul de o eventuală bombardare s-a arborat steagul de pe primărie și o deputație compusă din viceprimarul Onciul, preotul nostru, părintele Filipovici, preotul catolic Krzy Zanowski și proprietarul Do. Orenstein a înaintat cu un steag alb spre Grova pentru a preda orașul în pace [...] Colonelul primi cheile și le înapoie viceprimarului, confirmându-l deocamdată în funcția sa; puse însă condiția să nu fie nici o oaste austriacă, nici depozit de arme și munițiuni în oraș. Asigurându-l deputațiunea că nu se află de aceasta [în oraș – n.n.] armata rusă înainta. Erau vreo 5.000 de oameni cu tunuri, mitraliere, cavalerie, bagaje și munițiuni”²⁵.

Stăpânirea rusească nu a durat prea mult timp în Bucovina, iar austriecii au revenit de câteva ori. Același martor ocular scria în continuare: „De atunci au trecut câteva luni. Soarta armelor a fost schimbătoare și Bucovina se aștepta la o a șasea stăpânire în decursul acestui război. După prima retragere a trupelor, armata austro-ungară a reintrat în Bucovina, dezlănțuind o teroare nemaipomenită s-au ridicat spânzurători prin toate comunele: preoți, învățători, țărani au înfruntat pușcăriile ungurești, fiind batjocoriți, scuipați și bătuți”²⁶.

²³ Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de război*, ed. a III-a, București, 1916, p. 322.

²⁴ C.R. Munteanu, *op. cit.*, pp. 35-37, C.I. Stan, *Activitatea lui Cassian R. Munteanu pentru realizarea și consolidarea Marii Uniri*, în „Acta Musei Porolissensis”, t. XXVIII-XIX, 2006-2007, p. 186.

²⁵ Emilian Slușanschi, *Bucovina în zilele rușilor. Fragmente din carnețelul meu*, București, 1915, pp. 33-34.

²⁶ *Ibidem*, p. 85.

Într-adevăr, trupele țariste s-au retras. Un alt martor ocular, Oct. C. Tăslăuanu, consemna în lucrarea *Hora obuzelor*: „Rușii părăsiseră coastele și trecătorile. În regiunea orașului Iambor, pe înălțimile și pe sub poalele munților Lysa-Gora i-am ajuns. Ne așteptau. De la primele atacuri am fost respinși și siliți să ne îngropăm în pământ fața în fața lor [în tranșee – n n]. Am stat mai mult de trei săptămâni uitându-ne unul la altul, pândindu-ne de după coama șanțurilor”²⁷.

O situație asemănătoare exista pe frontul italo-austro-ungar deschis în anul 1915, odată cu intrarea Italiei în război de partea puterilor Antantei. Aflat pe frontul de la San Martino, dincolo de satul Doberdo, la sud de muntele San Michele, tânărul sublocotenent bănățean Coriolan Băran, din Regimentul 46 infanterie Szeghed, mărturisește în amintirile sale publicate postum că „Noi am schimbat pe front Regimentul 61 infanterie din Timișoara [...]. Am aflat că tranșeele italiene se află în fața noastră la 15-20 metri. Între noi este întinsă sârma ghimpată, fixată de suporturi de fier așa-zisa «spaniscne-Reuter», așezați în cruce. O escaladare este cu totul imposibilă. În situația dată suntem scutiți de focul artileriei. Tranșeele fiind în apropiere de 15-20 metri unele față de altele, tirul artileriei nu poate fi reglat atât de precis ca să riște fie italienii, fie austriecii să bombardeze tranșeele. Gloanțele de infanterie nu puteau pătrunde prin pereții groși de piatră ai tranșeelelor. La gurile de foc erau montate plăci de oțel prin care nu putea trece un glonț de pușcă”²⁸. Mai sâcâitoare erau desele ofensive organizate de armata italiană. Participant la unul dintre atacurile peninsularilor, Sextil Pușcariu, aflat în Regimul 34 artilerie Brașov din Corpul VII Armată austro-ungar, scria în memoriile sale că: „Neplăcut era când, pe la a treia ofensivă italienii începură să introducă focul în darabane. Vuiau cu ceasurile munții și pădurile în care stăteam noi și deși eram la adăpost ne gândeam cu groază la bieții soldați care între pietrele de șa Dobreda suportau miile de kilograme de schije”²⁹. La rândul său, stegarul Virgil C. Curta descrie, în amintirile sale încă inedite, bătălia din 23 iulie 1916 de pe muntele Cometto, la 1166 m altitudine, astfel: „Italianii au început ofensiva. Trăgeau cu mitralierele ca sălbaticii. Noi nu am ripostat [...]. Zburau micile gloanțe șuierând și explodând la cea mai mică atingere. Chiar dacă întâlneau o frunză de copac. De la un timp au început să tragă cu tunurile Srapnele de 7 mm, tocmai bine ne-ar fi ciuruit din spate dacă nu am fi apucat să ne împrăștiem și să ne ascundem de grabă în adăposturi”³⁰.

Războiul fulger a fost înlocuit pe toate fronturile cu unul de poziții, de uzură. Viața în tranșee nu era ușoară. Moartea pândea la tot pasul, mai ales în timpul bombardamentelor inamice, deoarece exista pericolul surpării ori prăbușirii colibelor din bârne, dar și lovirea combatanților de schije care săreau în toate direcțiile. Maurice Genevoix arată în jurnalul său că nori de fum, zgomot asurzitor, miros

²⁷ Octavian C. Tăslăuanu, *Hora obuzelor. Scene și icoane din război*, București, 1916, p. 53.

²⁸ Coriolan Băran, *Reprivire asupra vieții. Memorii*, ediție de Vasile Popeangă, prefață de Aurel Ardelean, Arad, 2009, p. 115.

²⁹ Sextil Pușcariu, *Memorii*, ediție de Magdalena Vulpe, București, 1978, p. 71; vezi și Ștefan Damian, *Sextil Pușcariu sul fronte italiano della Prima guerra mondiale*, în „Transilvania Review”, vol. XVI, nr. 2/2007, p. 111.

³⁰ Virgil Curta, *Jurnal de front – aprilie 1915 – 1 ianuarie 1917*, f. 41 (Manuscris aflat în posesia familiei).

încăcios erau peste tot. Tranșeele se surpau din cauza ploilor sau bombelor care cădeau în apropiere, iar lucrurile trebuiau repede remediate. Aerul devenea aproape sufocant³¹. Moartea putea veni din pricina utilizării gazelor toxice de luptă, deși folosirea lor era interzisă de convenția de la Geneva din 1904. Asemenea gaze paralizante, asfixiante s-au răspândit atât de germani, cât și de francezi la Verdun. Austriecii au aruncat asemenea substanțe în ziua de 16 iunie 1916. Martor al bătăliei de pe râul Isonzo, Coriolan Băran pretinde în amintirile sale între altele: „Gazul a pornit într-un nor galben, pe jos, spre pozițiile italiene [...]. După o jumătate de oră s-a ordonat înaintarea, natural cu măștile de gaz. Atunci a început dezastrul. O parte a măștilor de gaz erau defecte. Unii soldați neglijenți nu le-au ferit de ploaie, umezeală așa că au ruginit [...]. S-a ajuns în pozițiile italiene fără a întâmpina rezistență. Toți erau morți [...]. Trupele austriece au înaintat până la râul Isonzo, distanță de 4-5 kilometri”³².

Existau desigur și perioade de acalmie, când erau îngrijiți răniții, îngropați morții, ori se reparau armamentul, tranșeele, se făcea aprovizionarea cu muniție. Unii compuneau versuri, nuvele sau chiar romane. Aflat pe front, scriitorul și istoricul André Maurois susține în memoriile sale că „Foarte repede aceste discuții au format o carte. Am «bătut-o» la mașina de scris a statului major în timpul meu liber. Apoi i-am găsit un titlu: *Les silences du colonel Bramble – Tăcerile colonelului Bramble*”³³. Alții erau antrenați în competiții sportive. Existau și femei, puține la număr, care și-au urmat soții pe front. Oct. C. Tăslăuanu vorbește în amintirile sale de „nevasta unui țigan din Țara Făgărașului, care venise în tren cu noi până la Stanislau fără să fie observată, iar din Stalinislau ținuse marșul cu noi alături de bărbatul ei. Spăla rufele soldaților, mai deretica pe la bucătărie și se ospăta și ea cu ce aveam. A mers cu noi până la Stry, de unde a fost trimisă acasă cu trenul”³⁴. Existau însă și femei de moravuri ușoare. În *Hora Obuzelor*, Oct. C. Tăslăuanu face portretul unei astfel de „metrese”, trecută însă de anii tinereții: „Acum pă cățele de aristocrată, căci ofițerii îi ziceau baroneasă, îi desenaseră pe sub ochi cearcăne negre și alb pe la colțurile gurii. Aceste urme ale desfrâului o trădau, dar nu-i stânjeneau cochetăria. Sângele îi clocotea încă rubinuri pe sub pielea fină și o îndemnam să cerceteze cu priviri ispititoare ceata de ofițeri”³⁵. C. Băian, aflat cu regimentul său la Trieste, consemna în memoriile sale următoarele: „Câțiva mergeau cu regularitate în oraș mai ales aceea care și-au creat legătură sentimentală. Aceste legături se făceau în special cu funcționarele austriece, infirmierele din spital și nu arareori cu o dansatoare sau damă de companie. Toate fără excepție erau costisitoare”³⁶. Autoritățile militare știau de existența unor asemenea practici, dar nu au luat măsurile necesare de stopare a fenomenului. Acestor localuri li se făcea și o anumită

³¹ M. Genevoix, *op. cit.*, p. 30.

³² C. Băran, *op. cit.*, p. 120.

³³ André Maurois, *Memorii*, traducere și cuvânt înainte de Roxana Verona, București, 1976, p. 130.

³⁴ Oct. C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de bătăie*, p. 87.

³⁵ Idem, *Hora obuzelor*, p. 43; vezi și Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, *Impactul primului război mondial asupra familiei din Transilvania*, în *Studia varia in Honorem Professoris Ștefan Ștefănescu Octogenarii*, București-Brăila, 2009, p. 787.

³⁶ C. Băian, *op. cit.*, p. 117.

reclamă în ziarele umoristice. O astfel de cafenea cazonă este descrisă cu lux de amănunte în povestirea intitulată *The Square Egg*, scrisă în tranșee de prozatorul britanic H.H. Murno (R. Saki), cu puțin înainte să moară în sângeroasa bătălie de pe Somme: „O estaminat este un fel de baracă, ceva între un magazin de vinuri și o cafenea, cu un mic bar într-un colț, câteva mese lungi și niște bănci, o mașină de gătit, mare la vedere, în general cu câteva rafturi mici de băcănie ascunse în spate și mergeau doi sau trei copii alergând și înghiontindu-se în cele mai nepotrivite locuri printre picioarele oamenilor. [...] Probabil că în deschiderea introductivă nu e nimic care să sugereze că un magazin de vinuri de țară, deseori o clădire coșcovită într-o stare de răpăială, este un paralel la care visezi mereu”³⁷.

Aceste localuri, numite estaminats, erau frecventate de femei dornice să-și consoleze într-o oarecare măsură pe soldați. Ziarul „Le Midi au Front” scrie în acest sens următoarele: „Fetele din satele de mineri erau plăcute la priviri. Erau înalte și suple, cu ochii negri. Cu noi au fost ospitaliere, o masă în colț, scaune, lămpi, ca să le aprinzi seara [...] Și puțină dragoste ici și colo, câte un sărut furat, o scurtă îmbrățișare, câteodată mai mult. Te duceai înapoi în tranșee, te gândeai la ele noaptea sub schije”³⁸.

Lumea rurală începea să se schimbe. Vechea moralitate creștină din lumea satelor nu mai era atât de solidă. Femeile se văd nevoite să facă singure munca câmpului. Ele sunt ajutate de prizonierii de război în Rusia, Germania sau Franța. Eugenia Bârlea, care a studiat problema, considera mai degrabă „o performanță decât un fapt obișnuit ca o femeie să-și păstreze nepătată cinstea conjugală”³⁹. Au existat totuși, după opinia noastră, destul de multe performere „care au respectat fidelitatea conjugală”.

Soldații și ofițerii aflați în tranșee își „omorau” timpul jucând cărți sau consumând băuturi alcoolice. C. Băran susține în amintirile sale că „Băutura aveam din belșug. La aceasta se adăuga și rația de ½ litru de vin pe zi. Cu mâncarea am stat mai prost. Cum nu se putea comunica cu tranșeele decât noaptea, în fiecare zi pe la orele 22 primeam mâncare pentru toată ziua și ofițerii și soldații, cafea neagră, supă, sau ciorbă, friptură etc. Aceasta o încălzeam pe turte olecinoase și natural până dimineața o consumam toată ca să ne scăpăm de o grijă. Ziua următoare trăiam din pachet. Slănină și șuncă afumată aveam totdeauna. Pâinea de un kilogram la zi ne ajungea”⁴⁰. O altă modalitate de a-și omorî timpul în tranșee, ori de a estompa dorul de cei aflați acasă erau versurile compuse de militarii nostalgici. Astfel, poetul și pictorul evreu Isaac Rosenberg din cartierul londonez „East End”, mort eroic în 1918, descrie în versuri momentele cumplite din adăposturi astfel:

„Ce tristă noapte
Trăim dar știm.
În întuneric pândește un cumplit pericol.

³⁷ H. H. Murno (R. Saki), *The complete Saki*, Londra, 1982, p. 540.

³⁸ S. Audoin Rouzeau, *Men at War*, Berg, 1992, p. 132.

³⁹ Eugenia Bârlea, *Perspectiva lumii rurale asupra Primului Război Mondial*, Cluj-Napoca, 2004, p. 127; Ioan Bolovan, Silvia Paula Bolovan, *op. cit.*, p. 786.

⁴⁰ C. Băran, *op. cit.*, p. 116.

Cu tristețe ne târâm picioarele grele,
 Noi știm doar
 Acest drum otrăvit de bombe.
 Care se deschide spre tabăra noastră
 Unde vom dormi cu grijă și puțin.
 Dar iată bucurie, bucurie, stranie bucurie.
 Sub înălțime de noapte susurând nevăzute ciocârlii
 Muzica spălându-ne fețele ascultăm nemișcate”⁴¹.

Într-adevăr, păsărelele îi deconectau pe cei aflați pe câmpul de luptă. Erich Maria Remarque notează în celebrul său roman, *Pe frontul de vest nimic nou*, cu vădită satisfacție: „În fiecare dimineață se înalță ciocârlii între cele două rânduri de tranșee. Acum un an erau doar câteva, care au și clocit reușind să-și crească puii”⁴². La rândul său, R. Saki a scris despre bucuria trăită de mulți soldați la auzul ciripitului păsărilor. În eseu intitulat *Birds on the Western Front*, el arată: „Ciocârlile neînfricate cântau un cântec de bucurie” deseori înveselindu-i pe ostași „în ora rece și cețoasă de tristețe care trec de zorii ploioși”⁴³.

De asemenea, soldații urau războiul și se gândeau la pace, care să-i elibereze din tranșee. Aici a apărut imnul *What a friend we have in Jesus*:

„Când războiul s-o sfârși
 Lupta mea gata va fi.
 Cu haine mândre îmbrăcat
 Ah! ce mai vesel bărbat.
 Cu slujbele s-o termina
 Și cu gândul n-oi mai sta.
 O permisie să-mi dea.
 Pe sergent l-oi săruta.
 Și de dor eu voi plângea,
 Zău așa, eu voi plângea”⁴⁴.

Dorul de casă, de cei dragi, era foarte mare. Militarii aflați în tranșeele de pe toate fronturile au trimis familiilor milioane de scrisori. Într-o astfel de depeșă redactată cu patru zile înainte de moarte, Jack Mudd, căzut în sângeroasa bătălie de la Rasschendell, pe 26 octombrie 1917, îi povestește soției despre camarazii din tranșee care sunt ca frații: „Draga mea, aici suntem cu toții prieteni, ce nu are unul are celălalt, încercăm să ne împărtășim necazurile, să ne apărăm unii pe alții [...]. Bichet și micuțul de Shorty, unul dintre camarazii care m-a însoțit aici, îmi povestește despre tânăra lui iubită Hilda [...] și că o să se însoare cu ea când pleacă de aici. Mă făcea să râd cu vorbele lui, cum o iubea el pe Hilda, dar din nenorocire n-o s-o mai vadă niciodată bietul meu prieten [...]. Mă gândesc deseori la el [...]. Totuși draga mea nu vreau să te întristez [...]. E minunat să fii prieten aici. Ajută-mă

⁴¹ Cf. N. Keegan, *The First World War*, Londra, 1995, p. 352.

⁴² Erich Maria Remarque, *Pe frontul de vest nimic nou*, traducere de Emanoil Cerbu, Timișoara, 1992, p. 98.

⁴³ H.H. Murno (R. Saki), *op. cit.*, p. 547.

⁴⁴ John E. Lewis (editor), *The First World War Stories*, Londra, 1997, p. 225.

Doamne că nu o să treacă mult până să se termine războiul ăsta, simt că îl împingem înapoi pe bătrânul Fritz, nu cred că mai rezistă mult în fața băieților ăștia englezi și apoi o să încercăm și o să avem și noi un cămin frumos, acum știu ce înseamnă asta”⁴⁵.

Oamenii aflați în tranșee își imaginau lucruri minunate, mese îmbelșugate, petreceri. Optimismul trebuia să existe și prin scrisorile expediate familiilor îngrijorate de acasă, care urmau să fie mai liniștite. Mesajele luptătorilor din tranșee erau însă cenzurate în toate armatele de un organ special. Aflat într-o unitate militară prusacă pe frontul din nordul Franței, la Promville, cunoscutul poet bavarez Hans Carossa, având un tată german și o mamă italiancă, medic în viața civilă la München, care a ajuns cu regimentul lui și pe frontul din România, reiterea în jurnalul său de război, publicat și în limba română, următoarele: „Seara am petrecut în cantonamentul sublocotenentului T. Era amărât că trebuie să cenzureze maldăre de scrisori și după puțină codeală m-a lăsat să-l ajut. Nici o scrisoare nu trebuia să trădeze ceva despre faptul că vom schimba locul. Fără de voie căutam scrisul ascuțit, dar limpede al lui Glavina, cel care scria prietenilor lucruri ciudate: «Ce unitate spirituală ar fi aceea, care s-ar desface îndată din cauza explodării unei granate ticăloase?», cetii de dată aceasta”⁴⁶.

Momentele de descătușare psihică, de acalmie erau de multe ori scurte. Luptătorii doreau de aceea să trăiască intens fiecare clipă. După momentele de respiro, ei reveneau în tranșee, iar calvarul zilnic reîncepea. Participant la apriga bătălie din localitatea Passchendaele, militarul britanic Ulick Burke descrie astfel viața în tranșeele engleze: „Poate nu vă imaginați cum arată un om care stătuse în tranșeele acelea o săptămână, unde nu avea cum să se spele. Primeam ceai într-o cutie de tablă, în care fusese benzină la început [...]. Poți să-ți imaginezi agonia unui camarad care stătea vreme de douăzeci și patru de ore îngropat în noroi până la brâu, încercând cu două cutii de conserve să ia apă dintr-o gaură de obuz [...]. Și trebuia să stea acolo zi și noapte timp de aproape o săptămână”. Mulți soldați sau ofițeri se îmbolnăveau de „febră de tranșee”, dizenterie, tifos exantematic, variolă, meningită: „Din cauza febrei de tranșee – scrie mai departe U. Burke – un camarad a avut febră mare [...]. Picioare de tranșee era o boală cauzată de apa care îți intra în bocanci. Aproape că îți putrezeau degetele înăuntru. Au murit mai mulți din aceste cauze decât de la răni”⁴⁷. Păduchii aflați la tot pasul constituiau cauza principală a îmbolnăvirilor, apoi umezeala, dar și menținerea picioarelor încălțate perioade destul de lungi de timp, lipsa igienei elementare. Cele mai frecvente probleme ale picioarelor erau legate de rosături determinate de bocanci, dar în special degerăturile provocau dureri foarte mari. Aflat pe frontul galițian, locotenentul (r.) român Octavian C. Tăslăuanu arată în jurnalul său de război transformările negative provocate de viața din tranșee: „Am părăsit câmpul de luptă cu mâinile și picioarele înghețate, secătuit de puteri, zdrențăros și murdar. Noroaiile Galiției și sudorile

⁴⁵ M. Brown, *The Imperial War Museum Book of the Western Front*, Londra, 1993, p. 265.

⁴⁶ Hans Carossa, *Jurnal de război în România*, traducere autorizată de Virgil Tempeanu, București, [f.a.], p. 21.

⁴⁷ M. Brown, *op. cit.*, p. 55.

morții și-au întipărit adânc amintirile hidoase pe trupul meu chinuit de calvarul războiului. Barba albă, aspră și încurcată, crescută în voie pe pielea cărămizie, ochii tulburi de neodihnă rotindu-se speriați în fundul orbitelor îmi dădeau înfățișarea unei stafii scăpată din torturile iadului. Din linia de tranșee am ieșit târându-mă pe brânci prin acele hârtoape, dosindu-mă pe după copaci și strecurându-mă printre casele dărâmate de ghiulele rusești ale satului Havai⁴⁸. Alți ofițeri și soldați români au contractat boli incurabile. Cassian R. Munteanu, spre exemplu, a contractat o formă de tuberculoză, care după câțiva ani îi va fi fatală.

Trupele aflate în tranșee făceau față cu greu condițiilor mizere de aici. Scriitorul Erich Maria Remarque prezintă în romanul său *Pe frontul de vest nimic nou* această atmosferă lugubră în felul următor: „E greu să omori păduchii unul câte unul când ai cu sutele [...]. De aceea Tiaden a agățat de o sârmă deasupra unui nuc de o lumânare aprinsă capacul unei cutii de cremă. În tigăița asta arunca păduchii – păduchii pocnesc și s-a sfârșit [...]. Mai spune că are de gând să întrebuințeze pentru uzul cizmelor grăsimea ce se aduna în căpăcelul de tablă și gluma asta îl făcea să se prăpădească de râs o jumătate de ceas”⁴⁹. Dincolo de exagerările scriitorului, de umorul său negru, cinic se desprindea o realitate de necontestat: viața în tranșee era extrem de greu de suportat de miile de combatanți, implica numeroase sacrificii din partea ostașilor. Aceștia se vedeau nevoiți să-și împartă culcușul și mâncarea cu șobolanii, câinii și pisicile care erau purtătoare de microbi și boli. Aceste animale se hrăneau cu resturi menajere stricate, cu cadavrele aflate în putrefacție, întrucât de multe ori cei morți de gloanțe ori de boli nu puteau fi îngropați ca urmare a intensității ridicate a luptelor. La toate aceste grave neajunsuri se adăugau bolile venerice de care sufereau mulți ostași, inclusiv cei din armata britanică⁵⁰. Presa din Austro-Ungaria reclama că a sporit numărul celor care au contractat asemenea maladii, iar „românii dau procentul cel mai mare dintre cei atinși de bolile lumești”⁵¹. Bolile respective proveneau de la prostituatele care se găseau în apropierea trupelor. Unele dintre ele se aflau în compania ofițerilor superiori sau chiar generali și aveau misiuni informative. Emma Stubert, de pildă, colabora intens cu serviciul secret britanic, iar potrivit cercetătorului Robert Boucart „a îndeplinit întotdeauna însărcinările sale de agent secret sub aparența unei doamne de lume voiajând pentru plăcerea sa. Provoacă în jurul ei cele mai nebune pasiuni, părea că se joacă cu o inconștiență prin atracția irezistibilă a surâsului său și magia fermecătoare a privirii sale”⁵². Agentele sub acoperire culegeau informații referitoare la organizarea, dotarea, dispunerea marilor unități militare inamice. Ele își asumau riscuri enorme, căci dacă erau descoperite compăreau în fața tribunalelor militare. Condamnarea la moarte era sentința cea mai frecventă în amintitele situații. Cele mai multe prostituate își îmbunătățeau traiul zilnic prin „prestațiile” lor. Un soldat român de pe frontul galițian își amintea peste ani că, după câteva săptămâni de ședere în

⁴⁸ Oct. C. Tăslăuanu, *Hora obuzelor*, pp. 27-28.

⁴⁹ E.M. Remarque, *op. cit.*, p. 60.

⁵⁰ L. Macdonald, *Voices and Images of the Great War*, Londra, 1988, p. 260.

⁵¹ Eugenia Bârlea, *op. cit.*, p. 127; vezi și Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, *op. cit.*, p. 786.

⁵² Robert Boucard, *Femeile și spionajul. Dedesubturile expedițiunii în Rusia*, în românește de colonel Jurian Marinescu, Brașov, 1934, p. 47.

orașul Lemberg din Galiția, a fost transferat cu regimentul său pe acel teatru de operațiuni, iar în gara de îmbarcare „s-au strâns muieri din Rusia, s-or plâns în limba lor. Și atunci am plecat către Polonia rusească”⁵³.

Starea precară din tranșee făcea ca mulți soldați și ofițeri să ajungă în colaps psihic. Această stare era numită de medici „șoc de bombe” și presupunea un tratament adecvat, dur, de lungă durată. Boala apărea în timpul unor bătălii de lungă durată și sângeroase. Un chirurg șef de la un spital german raporta superiorilor în legătură cu o serie de asemenea cazuri întâlnite în lupta de la Fort Doumont, lângă Verdun, în anul 1916: „Tulburările nervoase sunt foarte numeroase. Șoc, confuzie, pierderea vorbirii, isterie, crampe, printre care am notat în mod special debilitatea mentală. Scenele oribile de carnagiu în masă din tunelele întunecate ale fortului, imaginea cadavrelor zdrobite, peste care se suprapuneau plânsetul răniților, horcăitul celor care mureau, urletele și declarațiile nebunilor, toate acestea veneau să scoată în evidență ororile de după catastrofă la limita îndurării omenești”⁵⁴. Pe lângă acestea se mai adaugă și mugetul cailor grav răniți aflați în pragul morții. Scriitorul Erich Maria Remarque descrie aceste imagini îngrozitoare în cuvinte expresive: „E jalea întregii ființe. O durere sălbatică, înfiorătoare, care umple văzduhul [...]. Sunt caii răniți, câțiva galopează ceva mai încolo, cad și iar pornesc. Unul are burta spintecată și mâțele îi curg afară. Calul se împiedică în ele și se prăbușește, dar se ridică iar [...]. Ne așezăm și ne astupăm urechile. Dar gemetele, mugetele și vaietele continuă să se audă, răzbat prin orice. Suntem deprinși să îndurăm multe. De astă dată ne trec sudorile. Am vrut să ne ridicăm și să o rupem la fugă, indiferent unde, dar să nu mai auzim caii”⁵⁵.

Din cauza stării de surescitare nervoasă, mulți soldați sau ofițeri își doreau să contracteze o boală, dar nu mortală, ori o rană minoră care să le permită să scape pentru o cât de scurtă perioadă de infernul tranșeelelor. Ingeniozitatea ostașilor era de neînchipuit. Aflat pe frontul italian, tânărul ofițer Coriolan Băran povestește despre ordonanța sa, soldatul Damian Isac, următoarele: „Cariera militară a lui Damian nu a fost de lungă durată. După două luni de zile l-am găsit palid și vomitând. Ajungând la vizita medicală a fost trimis în spital. După război mi-a mărturisit că zilnic a băut o cantitate de tutun cu apă, care i-a cauzat palpitații la inimă și o stare de slăbiciune. Omul a scăpat cum a putut. După plecarea lui Damian, Tomi a intrat iar în drepturile lui”⁵⁶. Cele mai frecvente practici erau însă automutilările, care însemnau cauzarea unei răni de la mică distanță cu arma din dotare. Cei descoperiți cu astfel de lucruri de comandanți erau deferiți justiției militare. În armata britanică, după unele date, s-au pronunțat 3080 de sentințe de condamnare la moarte pentru persoanele care au comis asemenea fapte. Nouă zecimi au fost comutate în muncă silnică pe viață. Celelalte armate au avut un număr mai mic de asemenea cazuri. În rândurile trupelor franceze, mai numeroase decât cele engleze, au existat 700 de astfel de automutilări.

⁵³ Valeriu Leu, Carmen Albert (editori), *Banatul în memorialistica „măruntă” sau istoria ignorată (1914-1919)*, Reșița, 1995, p. 25.

⁵⁴ A. Harwig, *The First World War*, Londra, 1993, p. 298.

⁵⁵ E.M. Remarque, *op. cit.*, p. 51.

⁵⁶ Coriolan Băran, *op. cit.*, p. 116.

Germanii, unde ordinea și disciplina trebuiau respectate cu multă strictețe, au avut doar 48 de situații⁵⁷.

O altă modalitate de a scăpa de calvarul tranșelor o reprezenta dezertarea la inamic. Cu o asemenea problemă se confrunta armata austro-ungară, unde cehii, slovaci, polonezii, sârbii, românii nu doreau să continue un război a cărei cauză nu o împărtășeau. Cei mai mulți se aflau încă din 1914 în lagărele de prizonieri ale Rusiei. De asemenea, până la sfârșitul războiului, și pe frontul italian s-a ajuns la un număr de circa 60.000 de prizonieri români. Existau peste 100.000 de români în Germania (Alsacia și Lorena, Bavaria), Bulgaria, Austria, Ungaria, Turcia, făcuți prizonieri în cursul luptelor din anii 1916-1917. Situația lor nu era dintre cele mai bune. Mortalitatea în rândurile prizonierilor români din Alsacia și Lorena ajunsese la o cotă foarte ridicată, de 40% din efective⁵⁸. În schimb, la belgieni mortalitatea era de doar 20% din efective⁵⁸. În lagărul de prizonieri români din localitatea turcă Tanwscenli (Kutania), mortalitatea era mai mare. Potrivit documentelor militare române, ea ajunsese în vara anului 1917 la cel puțin 50%⁵⁹.

În unitățile militare ale ambelor tabere beligerante se întâlneau oameni de diferite condiții sociale: muncitori, țărani, funcționari, intelectuali, liber profesioniști, cu toate acestea între camarazi, indiferent de avere ori poziție socială, s-au legat strânse și trainice prietenii. Un tânăr memorialist, scriitorul englez Giegfried Sasson, ofițer de rezervă, aducea în cartea sa publicată după război un fierbinte omagiu combatanților corpului de infanterie din care făcea parte astfel: „30 martie 1916. Acești oameni venind de peste tot, din fermele Țării Galilor, ori din orașele regiunii Midland, din fabrici, magazine sau din mină au făcut dovada caracterului lor, valoarea le-a fost pusă la încercare și a ieșit triumfătoare; cine-i poate răsplăti cu laude pentru răbdarea de care au dat dovadă și pentru caldă veselie, care rareori îi părăsea? Monotonie întreruptă doar de pericolul a tot prezent al morții sau al rănilor, cruzimea și răutatea adusă de aceste lucruri care cădeau din cer în căutare de oameni, care puteau să îi zdrobească, sau să le facă trupurile bucăți, să șteargă de pe fața pământului firava existență omenească”⁶⁰. Și alți scriitori ai timpului, de regulă foști combatanți, au înfățișat în romanele, nuvelele ori povestirile lor relațiile de fraternitate care s-au stabilit în acele groaznice adăposturi. Philip Heath, spre exemplu, descrie în jurnalul său raporturile statornicite în focul luptelor între el, un tânăr de numai optsprezece ani, și camarazii lui de regiment, mai vârstnici, după cum urmează: „N-am mai întâlnit pe nimeni ca ei în companie. Era un grup de oameni cam neciopliți, dar îmi plăceau pentru că s-au dovedit a fi veseli și pentru că se purtau cu căldură și bunătate cu mine, de multe ori îmi explicau cum să fac treburile ca să-mi fie mai ușor. Drept răsplată le-am devenit un fel de scrib neoficial în serviciul lor, pentru că majoritatea erau analfabeți”⁶¹. La rândul său,

⁵⁷ Vezi Vyvyen Brendon, *Primul război mondial 1914-1918*, București, [f.a.], p. 50.

⁵⁸ Jean Nouzille, *Calvarul prizonierilor de război români în Alsacia și Lorena, 1917-1918*, București, 1997, p. 21.

⁵⁹ Gheorghe Nicolescu, Gheorghe Dobrescu, Adrian Nicolescu (editori), *Calvarul prizonierilor români din primul război mondial. Mărturii documentare*, vol. I, doc. 28, București, 2006, p. 117.

⁶⁰ Siegfried Sasson, *Diaries 1915-1918*, Londra, 1983, p. 48.

⁶¹ V. Brendon, *op. cit.*, p. 53.

cunoscutul scriitor francez Henri Barbusse a utilizat ca principală sursă de inspirație pentru celebrul său roman *Le Feu* propriul jurnal de campanie, în care și-a notat cu lux de amănunte viața foarte aspră din tranșee⁶².

Un alt scriitor, Robert Graves, un foarte apropiat prieten al lui S. Sasson, și-a așternut pe hârtie impresiile din tranșeele morții, publicând în anul 1929 un roman de succes. Printre numeroasele întâmplări petrecute pe câmpul de luptă, el descrie cu talent nopțile lungi, friguroase și triste petrecute în acele adăposturi sinistre⁶³.

Soldații români aflați pe frontul din Moldova din cadrul Armatei a II-a și-au petrecut aproape șase luni în tranșee în cumplita iarnă 1916-1917. Diviziile armatei comandate de generalul Al. Averescu treceau prin rotație în zonele de refacere, reorganizare, completarea efectivelor și armamentului. Cunosător al situației, Constantin Kirițescu arăta în monumentala sa sinteză privitoare la participarea României la Primul Război Mondial că „Viața în tranșee e cea mai chinuitoare. Ea slăbește trupurile și uzează nervii. Soldatul e mereu la pândă cu dorința de a surprinde pe dușman spre a-l răpune și cu teama de a nu fi răpus de el. La o depărtare de o aruncătură de piatră nevăzut, ascuns ca și tine, îl știi că e acolo, spionându-ți orice mișcare, gata în tot momentul să te pedepsească moartea pentru cea mai mică imprudență. Din când în când profitând de ceața groasă sau de întuneric, o patrulă se strecoară afară din șanțuri și pornește în recunoaștere. Uneori, ca să sondeze pozițiile dușmane, spre a constata dacă e cu puțință o rectificare mai favorabilă a liniei de front. Alteori, ca să pătrundă prin surprindere în tranșeele inamicului, unde se fac prizonieri, cu ajutorul cărora să se stabilească identitatea unităților ce stau în față, să se cunoască mișcările trupelor dușmane”⁶⁴.

Bătăliile erau foarte sângeroase, iar numărul răniților care soseau în spitale era de multe ori copleșitor. Martora dramaticelor evenimente din așezămintele spitalicești, tânăra soră de caritate Renée de Benoît pretinde în jurnalul său publicat postum, în iunie 1915, că la spitalul din Névera „S-a luat hotărârea să se mărească spitalul nostru cu șaptezeci până la o sută de paturi. Bietul maiorul nostru este înspăimântat. L-am liniștit zicându-i că vom lucra mai mult”⁶⁵. Cu toate eforturile făcute, numărul paturilor s-a dovedit a fi insuficient. Multe mănăstiri, școli, cazărmi au trebuit transformate în așezăminte medicale. A sporit numărul spitalelor de campanie. Munca medicilor era epuizantă. Aceeași situație exista și pe frontul românesc. Marta Trancu-Rainer, prima medic chirurg din România, nota, la 6 octombrie 1916, modul cum a decurs acea zi: „La Colțea am operat întruna. M-au întrerupt la 16:20 ca să merg la Palat să văd un bolnav cu rezecția osului iliac. Nu era nimic îngrijorător [...]. La Colțea surpriză. Multe pansamente. Am trecut pe la Eforie, de acolo la Palat, unde am scos un glonț de la gât. Am amputat un deget la picior și am făcut o artrotomie la articulația tibio tarsiană. La 2 acasă. Apoi din nou, la Palat pansamente, operații. Am scos o schijă de obuz din picior. Seara a venit”⁶⁶.

⁶² Henri Barbusse, *Under Fire*, Londra, 1969, p. 26.

⁶³ R. Graves, *op. cit.*, p. 133.

⁶⁴ Constantin Kirițescu, *Istoria Războiului pentru întregirea României 1916-1919*, vol. II, ediție de Mircea și Lucia Popa, București, 1989, p. 45.

⁶⁵ Renée de Benoît, *op. cit.*, pp. 84-85.

⁶⁶ Marta Trancu Rainer, *File de jurnal*, ediție de Mihai Neagu Basarab, București, 1982, p. 92.

Soldații cu răni mai ușoare erau externați pentru a face loc altor răniți. Ei reveneau în funcție de natura răni, pe baza prescripțiilor doctorilor, după un concediu medical necesar convalescenței, pe câmpul de luptă, în infernul tranșelor. Mutilații erau reformati și lăsați la vatră. Numărul lor a scăzut. Erau cazuri când soldații care fuseseră răniți ajungeau la părțile sedentare ale regimentelor, ocupându-se cu aprovizionarea trupelor cu alimente, muniții și alte materiale. Această soluție este întâlnită în anii 1917-1918, când pierderile suferite pe câmpurile de luptă erau extrem de mari și nu mai puteau fi compensate cu recrutările făcute.

O situație similară întâlnim și în armata austro-ungară. Și aici numărul răniților era din ce în ce mai mare. Aflat într-un spital din orașelul maghiar Eperies, din nordul Ungariei, deoarece fuseseră rănit, locotenentul (r.) român Oct. C. Tăslăuanu relatează în jurnalul său de front unele scene dramatice întâlnite aici: „Am intrat la locul meu lângă sobă. Sanitarii aduceau răniții în sală ca să se primească pansamentele. Sora Adela desfăcea bandajele, iar doctorii curătau și legau rănilor. Am fost martor la cele mai sfâșietoare și cumplite scene. Un fecior tânăr împușcat prin plămâni stătea cu pleoapele închise și şuiera de durere [...]. Un alt soldat cu fața strică de vărsat, bărbos și sașiu avea șoldul rupt de un obuz. Se văieta îngrozitor. Sora îi tăia bandajul cu foarfecele, vorbindu-i blând. O încheșta cu privirea încrucișată, închise ochii și începuse să scâncească”⁶⁷.

Chiar și rușii, care aveau armată foarte numeroasă, se confruntau cu probleme de efective din cauza pierderilor foarte mari înregistrate pe teatrele de război. După unele surse, numai în marea bătălie de la Tannenberg și în toată Prusia orientală, armata țaristă a pierdut 180.000 militari, morți, răniți, dispăruți, și 250.000 de prizonieri⁶⁸. Mulți soldați ruși, contaminați de ideile bolșevice, refuzau să execute ordinele comandanților, mai cu seamă după înlăturarea țarului Nicolae al II-lea, în februarie 1917. Numeroși martori oculari au descris această stare de spirit din ce în ce mai gravă. Youri Damilov, de pildă, arăta în memoriile sale publicate la Paris, după un deceniu de la derularea evenimentelor, între altele: „Sute de agitatori au fost trimiși din interior pe front. Cuvântările lor, la început moderate, au luat caracter din ce în ce mai violent. Armata a fost otrăvită cu politici, prestigiul comandanților militari a fost puternic zdruncinat, iar ofițerii au fost insultați pe față [...]. Soldații preferau să nu se miște, să rămână culcați în adăposturi să fumeze sau să joace cărți, ceea ce a adus până la urmă scorbutul și alte boli. Ei nu dădeau ascultare decât ordinelor venite de la propriile lor comitete”⁶⁹. La rândul său, generalul Anton Ivanovici Denikin preciza în amintirile sale că „În acest ultim război mondial, în afară de aeroplane, tancuri, gaze asfixiante și alte minuni ale tehnicii militare și-a făcut apariția un nou și puternic mijloc de luptă. Era propaganda [...]. Neavând capacitatea de a lupta împotriva propagandei engleze și franceze, Germania a folosit, în schimb această armă cu cel mai mare succes față de adversarul său din război. Într-adevăr, cel de-al II-lea Reich a urmărit să scoată cu orice preț Rusia din război. Procesul de descompunere a armatelor țariste înainta vertiginos. Potrivit aceluiași

⁶⁷ Oct. C. Tăslăuanu, *Hora obuzelor*, pp. 84-85.

⁶⁸ Commandant Ladoux, *Mes Souvenirs (Contre-Espionnage)*, Paris, 1937, p. 39.

⁶⁹ Youri Danilov, *La Russie dans la guerre mondiale 1914-1917*, Paris, 1927, pp. 545-546.

martor ocular, ideile bolșevice penetrau într-o formă deja simplificată în rândurile soldaților, care din nefericire erau în mare parte analfabeți ignoranți”⁷⁰. Generalul Basil Gourkov, care va prelua șefia Marelui Cartier General Rus după prăbușirea țarismului, înfățișează în memoriile sale starea de spirit din armata rusă de la sfârșitul războiului astfel: „Guvernul provizoriu dăduse ordine de abolire a pedepsei capitale în toate cazurile chiar și a unor spioni inamici prinși asupra faptului. Totuși un asemenea ordin a rămas fără urmări, comandanții au primit o bază pe care se puteau întemeia în lipsa lor cu dezorganizarea armatei [...]”.

Dar cea mai mare luptă a șefilor militari a fost dusă împotriva agitatorilor izolați care își făceau apariția în diferite locuri ale frontului și care incitau masa de soldați în cursul mitingurilor să distrugă ordinea internă din unitățile lor”⁷¹.

Germania a acționat cu perseverență pentru scoaterea Rusiei din război, lucru pe care îl va realiza în cele din urmă. Cercurile militare și politice de la Berlin n-au intuit însă că alături de Tripla Înțelegere vor veni Statele Unite ale Americii, cu un potențial economic de invidiat și o industrie de armament în continuă creștere.

Antanta a acționat la rândul ei pe diferite căi pentru subminarea Puterilor Centrale. Anglia, Franța și Italia au urmărit atragerea de partea lor a naționalităților asuprite din imperiul bicefal. Ele urmăreau ridicarea la luptă a cehilor, slovacilor, românilor, polonezilor, sârbilor, cu scopul de a duce la prăbușirea și destrămarea dublei monarhii. Acest lucru se va realiza în toamna anului 1918, când marile imperii se vor destrăma, iar pe ruinele lor se vor constitui state independente și unitare: Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia, România întregită.

Sacrificiile considerabile făcute de milioanele de luptători aflați în tranșee nu au fost zadarnice. Harta politică a Europei s-a schimbat substanțial.

Războiul a lăsat însă răni adânci care s-au cicatrizat foarte greu. Milioanele de morți, răniți și dispăruți stau mărturie. Pierderile materiale au fost și ele considerabile. La sfârșitul celei dintâi conflagrații mondiale a apărut însă un nou flagel, o maladie cunoscută sub numele de gripa spaniolă, care a secerat peste 20 milioane de oameni în întreaga lume, inclusiv în România.

Buzău / Galați

⁷⁰ General A.I. Denikin, *La décomposition de l'armée russe et du pouvoir Février-Septembre, 1917*, Paris, 1925, pp. 186-204.

⁷¹ General Basil Gaurko, *Memories and Impressions of War and Revolution in Russia 1914-1917*, Londra, 1918, pp. 296-297; Maria C. Stănescu, Costin Feneșan (editori), *Lenin și Troțki versus Ludendorff și Hoffman*, București, 1999, pp. 332-333.